

(d)

MARIA-MERCÈ MARÇAL, AUTORA DE CONTES

CARME RIERA
Universitat Autònoma de Barcelona

Vaig conèixer Maria-Mercè Marçal un diumenge de gener de 1974 a Blanes. Va ser possiblement la primera escriptora jove, joveníssima –aleshores tenia vint anys–, amb qui em topava fora dels àmbits universitaris. Amb ella i amb en Ramon Pinyol, llavors el seu company, vaig compartir estovalles d'un dinar amb lliurament de premis inclòs, els Recull, que en la modalitat de narrativa vaig guanyar en aquella convocatòria amb "Te deix, amor, la mar com a penyora". Jo era el 1974 una escriptora també jove, encara que quatre anys més gran que la Marçal, i bastant més secreta i allunyada dels cercles literaris que no ella, perquè la Marçal ja havia iniciat, juntament amb Pinyol, Bru de Sala i Gemma d'Armengol la fundació de Llibres del Mall, una aventura editorial força important pel seu abast poètic.

La casualitat volgué que ens trobéssim justament aquell dia i que jo li expliqués, quan ella m'ho va preguntar, de què anava el conte que em premiaven. Per això va riure quan un membre del jurat, després del lliurament, em renyà per no dominar l'ortografia catalana. "T'has deixat un accent em digué: Marià s'accentua"... "Faig faltes, vaig contestar-li, és cert, però Maria no porta accent, no es diu Marià sinó Maria la professora de la qual està enamorada la noia que protagonitza el meu conte".

El membre del jurat, el nom del qual no puc recordar, suposo que voluntàriament, va quedar-se astorat; estic segura que si s'hagués adonat que de vegades els Marians es diuen Maries, que això passa, que la literatura pot fer-se'n ressò amb tota la naturalitat del món, hagués votat en contra de "Te deix" a causa de la seva immoralitat fastigosa, una immoralitat que hélas, depenia d'un accent...

Si he explicat l'anècdota, si he fet esment de la circumstància del nostre primerencontre no ha estat, naturalment, per parlar del meu conte, ni tan sols per relacionar-lo amb el dia que vaig conèixer aquella noia de cabellera llarga i mirar dolç que escrivia poemes, sinó perquè vint anys després ella, la Maria-Mercè Marçal, escriuria un altre conte que pren com a punt de partida "Te deix, amor, la mar com a penyora", en un joc d'intertextualitats força suggerent, especialments per als crítics i crítiques de literatura.

Titulat “Joc de màscares” (Marçal, 1995), és l’únic conte seu publicat en llibre, tot i ser un llibre col·lectiu, *Dones soles*, que aplega narracions sobre dones, de catorze escriptores catalanes contemporànies i que jo vaig coordinar i tal vegada per això va dedicar-me’l. Per això i perquè no m’enfadés, suposo, quan la protagonista del seu relat que, com la del meu tampoc no té nom –deduïm, això sí, que es diu Neus– afirma que “Te deix, amor” no li agrada, que el troba massa romàntic... Jo també a hores d’ara l’hi trobo. Si alguna cosa odio és el romanticisme, que em sembla no ja pecat, com deia Ortega, parafrasejant el Goethe de maduresa, perquè el pecat, la transgressió té una aura atractiva, sinó tou i llefiscós com un tros de fetge o un tros de revista del cor on precisament el terme romàntic sol comparèixer sovint.

Però, anem a pams... Potser abans de continuar, val la pena que digui que dedicaré l’estona que em pertoca de l’homenatge a la Maria-Mercè a parlar dels seus contes, un aspecte que no s’ha tocat en aquesta jornada i al qual si no vaig errada mai ningú no ha fet esment. No els negaré que la Marçal que prefereixo és la poeta i la novel·lista, que els contes al costat de la resta de la seva obra són menors. Però, tot i això, ara que ens mirem l’obra de la Maria-Mercè Marçal en la seva globalitat i en la perspectiva que li han atorgat els anys, considero que no són gens menyspreables. És probable que si els déus, les deesses no l’haguessin estimat emportant-se-la en plena joventut, Marçal n’hagués escrit d’altres i potser ara tindriem un llibre de contes en lloc de només un petit grapat.

Sembla ser que la Marçal, segons m’indica Fina Birulés, a la qual vull agrair el material inèdit que m’ha passat, només va escriure tres contes per a adults. El que ja he esmentat, “Joc de màscares”, aparegut el novembre de 1995; “El retorn” publicat a la revista *Àrnica*, el setembre de 1995; i un d’inèdit que no porta títol, però que sembla ser que Marçal anomenava amb el malnom del seu protagonista, “Tronatrons”.

“Tronatrons” fa referència a les relacions humanes, com els altres dos, ja que se centra en els maltractaments que rep una dona, la Marianna, de part del seu home el Pelegrí, Tronatrons, però s’allunya de “Jocs de màscares” i de “El retorn” perquè de bon començament s’aprofita dels mecanismes de la literatura oral: “Una vegada, ja fa molts d’anys, en un poble de pagès, hi havia, etc”. Aquest inici ens situa volgutament en l’àmbit dels contes tradicionals.

D’una manera semblant, Maria-Mercè a les planes que serveixen de pròleg a *Llengua abolida* proposa:

“Hi havia una vegada quan la lluna tenia llum pròpia”... Podria ser el començament d’un conte que, com tots, no té una localització en el temps, sinó fora del temps. (Marçal, 1989: 8)

I a “Qui sóc i perquè escric”,¹ el text de presentació del fullet editat amb motiu d’aquella pensada extraordinària que fou la campanya de “L’escriptor/a del mes” apunta :

Un personatge de Karen Blixen davant la pregunta per la seva identitat –i vostè qui és– diu: “Permeti’m que li respongui en la forma clàssica i que li expliqui una història. Hi havia una vegada...” (Marçal, 2004a: 22)

I amb aquest començament inicia el relat dels seus orígens a pagès, a la masia construïda pels avis a un poble que s’anomena de la comarca del Pla d’Urgell.

En el conte de “Tronatrons”, Marçal es basa en les marques textuais de l’oralitat, com si en lloc d’escriure expliqués el relat a un auditori present i pagesívol amb el qual comparteix una llengua suïjosa i expressiva, una llengua que és molt a prop de la natura i per això empra sovint comparacions que la relacionen amb aquesta: “la seva veu era tan forta com els trons que enceten la tempesta”, “va obrir uns ulls com unes taronges”, “bona com un tros de pa”, i utilitza força frases fetes: “tretze són tretze”, “en un tres i no res,” “més mort que viu”, etc.

El relat, breu, tan sols quatre planes, explica la història de Tronatrons i Marianna la seva dona que sempre paga els plats trencats del geni de diable del marit, amb cops i més cops, bonys i blaus fins que un dia, després de comprovar que no té tanta força com Tronatrons, però sí la suficient per aixecar un sac ple de blat de terra i després de veure com la gata s’enfronta a esgarrapades al seu amo i fuig, tracta de pagar el marit amb la mateixa moneda i aleshores tot canvia. Ara és ella qui domina l’home fins al punt que al poble deixen de dir-li Tronatrons i l’anomenen Pelegrí Xiu Xiu... Però el conte no acaba aquí sinó unes ratlles més endavant, d’una manera força irònica:

I la Marianna, que estava acostumada a viure sempre amb l’ai al cor, a la llarga amb aquell home tan ensopit fins i tot s’hi arribava a avorrir... I és que hi ha gent que no sap trobar la mesura de les coses i només les sap veure blanques o negres. Què hi farem!

El conte conclou, també, amb la fórmula tradicional que, com la del començament, emmarca el relat. La persona que narra no inventa, no

¹ *Maria-Mercè Marçal, escriptora del mes de gener de 1995*, Suplement de Crònica d’ensenyament, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1995. Reproduït a l’edició de Mercè Ibarz (Marçal, 2004a: 21-24).

explica res de collita pròpia, transmet el que ha sentit explicar: "Jo, tal com m'ho han contat a mi us ho explico ara a vosaltres, de segur que és tan mentida com veritat".

Deutor dels relats de caire popular, fa la impressió que Marçal escrigué el conte per complir amb un encàrrec o per formar part d'una sèrie més llarga. Com ja he esmentat, guarda molt poca relació amb "El retorn" i "Jocs de màscares", plens de simbolismes, de similituds amb els motius recurrents de la seva poesia, escrits també amb més cura i on podem reconèixer perfectament l'estil Marçal.

Però per contra, "Tronatrons" s'assembla moltíssim a un conte de Caterina Albert, Víctor Català, tal com ja m'insinuà Fina Birulés, quan me'l féu arribar. Es tracta del conte "Pas de Comèdia," recollit a *Vida mòlta* i que l'ajuda de Francesca Bartrina, la nostra gran especialista en Caterina Albert, m'ha permès identificar. La semblança és molt forta, les variants petites: Marçal empra fins i tot el mateix nom que Víctor Català per batejar el seu protagonista, Pelegrí, a qui dóna el malnom de Tronatrons, i canvia lleument el de la dona que passa de Maria a Marianna. Però la resta és quasi exacta. Marçal només abreuja la prova que serveix a la Maria del conte de Víctor Català per a la seva autoafirmació. Així l'episodi en el qual la dona carrega un sac amb més enginy i tanta força com el marit és més curt. A banda la Marianna de la Marçal té menys força que la seva antecessora i només pot aixecar un pam de terra el sac. "Ara bé això era una mica més del que havia aconseguit en Tronatrons" escriu Marçal... Marianna, animada per aquesta descoberta i per l'exemple de la gata-gat en el conte de Caterina Albert, plantarà cara al marit. La humiliació de Pelegrí i el canvi de papers es mantenen iguals a ambdós textos així com la lliçó final. És probable que Marçal, que coneixia bé l'obra d'Albert i que l'havia donada a conèixer a algunes de les seves amistats, volgués, en reescriure el conte, retre-li homenatge i és probable també, ho aventuro com a hipòtesi, que es tractés d'un conte popular, una variant capgirada de *La fera nostrada* de Shakespeare o de *El mancebo que casó con mujer brava* de Don Juan Manuel. Si fóra així el marc tradicional que empra Marçal i que no utilitza Albert quan se l'apropia tindria un sentit més clar.

"El retorn" és també un conte curt, quatre planes i quasi mitja, on narra un viatge de dues dones i una criatura. Un viatge en vaixell, taxi i tren de retorn d'una illa que, encara que no s'anomeni, és Eivissa, a la qual l'amant, la dona blanca amb la criatura, va al reclam de l'estimada, la dona bruna. Que em temo molt és el mateix personatge literari –el real no ens interessa ara– que inspira, entre d'altres poemes, les sextines magnífiques de "Terra de Mai" i que compareix també al tercer conte, "Jocs de màscares", sota el nom de Laura.

Qui narra "El retorn" és un quart personatge, una altra dona, potser un doble, un altre jo de la dona blanca, que es defineix a si mateixa "Com l'única que sé":

Sé com llegir cada fet, cada gest, cada pas, cada inici. Sota els meus ulls tot s'afilera en una direcció, una de sola. I així tot té un sentit, un de sol. Tal com davant d'una mort inesperada, després del primer moment de desconcert dolorós, de mica en mica se'ns van fent evidents tots els símptomes, abans desapercebuts, que havien de portar per força a un únic final. (Marçal, 1995b: 171)

És l'intendent de l'arcà, la que sap el significat de les cartes que empra no per endevinar el futur sinó per conèixer el passat... Què va passar exactament, o millor què li va passar a la dona blanca que allesta la seva filla i que agafa un vaixell per anar a buscar l'amant, la dona bruna, d'ulls foscos, la dona que mestresseja la situació, la dona en els ulls de la qual

S'hi mira, s'hi emmiralla i s'hi troba, i creu trobar-hi l'altra. I, potser com pren la llàgrima que s'ha escolat des del seu ull fins la galta de l'amant, per una llàgrima vessada per l'amant mateix. (Marçal, 1995b: 175)

"El retorn" acaba amb unes paraules prou significatives al·lusives a la força de la passió, una passió descrita com ningú, cap poeta, home o no, ha fet a la literatura catalana de tots els temps, tret potser d'alguns fragments del llibre *D'Amic i amat* de Ramon Llull:

Ara sé que malgrat l'aparença de viatge iniciàtic, l'anada era també un viatge de retorn. I el retorn no era sinó una anada, un camí obert i imprevisible cap allà on jo, ara, intento tornar amb paraules. Potser il·lusòriament i potser, només, per recomençar el cercle.

La literatura serveix, precisament, per això, per retornar amb paraules, per fer present el passat i convertir-lo en perdurable. D'una manera semblant s'acaba "Jocs de màscares". Júlia, la professora que ens explica la seva història amb l'alumna, conclou el relat amb aquestes paraules: "Servo poca memòria del seu cos. Però em resten els mots, incorruptes com cossos enterrats en la neu" (Marçal, 1995a: 92).

Precisament el conte comença amb el record d'una nevada, la nevada de la qual parla també a "Viratges i reminiscències", la seva contribució al llibre col·lectiu *Barcelldones*.²

² *Barcelldones*, Barcelona, Edicions de l'Eixample, 1985. Reproduït a l'edició d'Ibarz (Marçal, 2004b).

Vaig deixar el pis –un pis que compartia amb d'altra gent, com també fa la protagonista, la Júlia de *Jocs de màscares*– l'any que per Carnestoltes Barcelona és va disfressar insòlitàment amb un vestit de neu nou de trinca ben aviat esquinçat per les rodes dels cotxes sense espera. (Marçal, 2004b: 32)

Per les Carnestoltes nevades de l'any 1982, és aquest any, doncs on podem situar el començament de l'acció de *Jocs de màscares*, la neu isola en un cotxe a Júlia i la joveneta de disset anys que es diu Neus, encara que mai se l'anomeni pel seu nom, un nom tan sols insinuat per associació amb la nevada.

La nevada apropa les dues dones, les embolcalla, les engoleix però alhora les protegeix del món exterior com una passió. Una passió, la passió sentida per Laura amb qui va trencar fa dos anys, que va capgirar la vida sentimental de Júlia i encara la fa trontollar de tant en tant. La relació amb l'alumna no s'hi apropa ni de bon tros; tot i això viuen un amor en el qual, com en el cas de "Te deix, amor, la mar com a penyora", al qual Marçal fa un seguit de picades d'ull, és l'estudiant la que pren la iniciativa, la que provoca la professora, davant la qual es mostra insolent –"No m'agraden les arracades que portes avui", li diu per exemple i gaudeix del seu triomf davant de l'ensurt de la professora que creient que no la veu ningú se les treu i les examina–; ella és la que besa Júlia per primera vegada, com abans s'endu al llit en Jordi, un altre professor de l'institut amb qui tant Júlia com Neus han mantingut una relació...

Entre el 1964, any en el qual transcorre l'acció de "Te deix, amor, la mar com a penyora", i 1982 han passat divuit anys. No debades, la liberalització dels costums, l'acceptació de la sexualitat i/o de la promiscuïtat amb normalitat, sense sentiment de culpa, la imposició de les lleis dels cossos, no sols de les de l'ànima, l'acceptació del cos com el llibre en el qual poden llegir-se els misteris de l'amor, com escrivia el poeta anglès John Donne i repetia Gil de Biedma, han estat conquestes que el text de Marçal reflecteix molt bé. L'amor no necessita anomenar-se amistançat en el seu conte ni ningú se'n fa retret. Cap de les dues dones no es planteja que la seva relació sigui moralment rebutjable com passa a la meua narració que transcorre als anys 60, en plena dictadura del general Franco... En conseqüència, és del tot normal que l'alumna exclami que el llibre que la professora recomana no li agrada, especialment el final... "Fixa't en tu i jo... I imagina't que trenquéssim... no creus que tot plegat seria molt diferent?".

El trencament arriba. L'adolescent té gelosia de les amistançats masculines i femenines de la Júlia a la qual acusa d'haver-li tallat les ales, d'estar amb ella perquè com que és massa jove domina la situació; la diferència d'edat –es porten disset anys, la Júlia és una dona de trenta-quatre– ajuda, com a "Te deix, amor", a la ruptura definitiva. Temps després, un parell d'anys després que l'alumna abandoni l'Institut, torna a nevar i amb la neu compareix el record i l'impuls de trucar-la. Quan la veu que contesta el

telèfon li diu a la Neus que Júlia demana per ella, ella pregunta: “Júlia què més?”.

És fàcil, massa fàcil concloure que la història de Júlia i l’alumna amaga una possible història de Marçal amb una estudiant de l’Institut Boscà on ella va ensenyar llengua i literatura catalanes durant alguns anys, i encara que potser podria apuntar noms de possibles candidates no ho farà de cap manera, entre altres coses perquè, si caigués en aquesta temptació, per coherència els hauria de dir també qui és la professora que protagonitza “Te deix, amor, la mar com a penyora” i qui l’alumna. M’estimo més que segueixin dubtant fins a quin punt sóc dubtosa perquè això afegeix morbositat al meu conte, com n’afegeix a *Jocs de màscares*. No debades el conte de Marçal és situat, en part, durant unes Carnestoltes amb disfresses incloses, i implica també, igual que *La passió segons Renée Vivien*, un joc de miralls.

Els miralls són elements recurrents a l’obra de Maria-Mercè Marçal, tant en la lírica com en la novel·la. Els miralls no agraden gens l’alumna perquè no suporta veure la seva imatge desdoblada... Tot i això, malgrat el desig de no veure’ls, acaba per acceptar fer l’amor al seu davant, ja que a l’habitació de la professora n’hi ha un de molt gros a davant del llit. L’alumna li dóna l’esquena, no s’hi emmiralla, tampoc vol veure la imatge de l’altra dona que és al seu costat, no sé si perquè intueix que allò que el mirall reflecteix podria quedar petrificat, que el mirall té capacitat, com escriu Marçal en un poema, per xuclar-nos, diluir-nos, o perquè no accepta el reconeixement propi ni menys encara el reconeixement de l’altra dona amb tot el que això significa de repte o de desert... El motiu del mirall es torna en alguns moments obsessiu en l’obra de l’autora, en especial en el llibre *La germana, l’estrangera...* Marçal mateixa hi ha fet esment al pròleg de *Llengua abolida* per definir la poesia: “Què deu ser la poesia sinó un mirall que em retorna un escenari” (Marçal, 1989: 7). I a “Qui sóc i perquè escric” afegeix:

D’un sol cop d’ull em sedueix de veure en el mirall dels meus versos, dels meus llibres una serp i les seves mudes de pell: mudes que parlen i alhora resten mudes. (Marçal, 2004a: 23)

I també al mateix lloc assegura:

La poesia ha estat el meu esquelet intern, la meua manera de dir-me a mi mateixa, d’ordenar provisionalment amb la paraula el caos que l’imprevist desencadena... Com el mirall on es reconeix, unificada i dotada de sentit, per un instant la vivència fragmentària i sense forma. També pot ser com una segona memòria. (Marçal, 2004a: 23)

Els contes als quals he fet esment són també esberles del mirall de lluna que ajuden a recomposar la imatge global de l'obra de Maria-Mercè Marçal. No s'entendrien aïllats ni fora d'aquest context. Són, segurament, peces menors o potser *El retorn* i *Jocs de màscares* no tant menors entrunyellades, però, al corpus total com en la nit les flames a la fosca, per dir-ho amb el vers de Rosselló-Pòrcel que no per casualitat tanca "Te deix, amor, la mar com a penyora" i que Maria-Mercè Marçal emprà moltes vegades.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Marçal, Maria-Mercè (1989), *Llengua abolida (1973-1988)*. Poesia, València, 3i4.

— (1995a), "Joc de màscares", *Dones soles*, Barcelona, Editorial Planeta: 73- 92.

— (1995b), "El retorn", *Àrnica*, 27, setembre: 171-175.

— (2004a), "Qui sóc i perquè escric", *Sota el cigne del drac. Proses 1985-1997*, Mercè Ibarz (ed.), Barcelona, Proa: 21-24.

— (2004b), "Viratges i reminiscències", *Sota el cigne del drac. Proses 1985-1997*, Mercè Ibarz (ed.), Barcelona, Proa: 25-35.